

Wstęp

Szczelność granicy państwowej stanowi jedną z podstaw bezpieczeństwa państwa. Jednym z negatywnych skutków migracji na terenie Polski jest zjawisko przestępczości granicznej cudzoziemców. W związku z faktem, że stanowi ono zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa uznano, że stanie się przedmiotem badań.

Otwarcie granic Polski po 1989 r. nie tylko umożliwiło korzystanie z ruchu bezwizowego przez obywateli polskich, ale również ułatwiło cudzoziemcom wjazd na terytorium kraju. W grupie problemów związanych z wolnością ruchu osobowego na czołowe miejsce wysuwa się znaczny wzrost przestępczości cudzoziemców odwiedzających Polskę. Naturalną konsekwencją zwiększenia liczby populacji jest wzrost liczby popełnianych przez nich przestępstw. Ponadto Polska znajduje się na głównym szlaku migracyjnym ze wschodu na zachód Europy, co również wiąże się z wzrastającym przepływem obywateli innych państw przez kraj. Cudzoziemcy przyjeżdżają do Polski nie tylko w celach turystycznych i handlowych, ale coraz częściej w celu popełnienia przestępstw. Stwarza to zagrożenie dla obywateli kraju oraz bezpieczeństwa Polski.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej spowodowało reorganizację infrastruktury granicznej państwa. Granica wschodnia stała się w większości zewnętrzną granicą Unii Europejskiej. Infrastruktura granicy wschodniej Polski wymagała modernizacji i wzmocnienia kadrowego w celu jej uszczelnienia. W związku z tym właściwe było zbadanie wpływu tego faktu na poziom przestępczości cudzoziemców – głównie przestępczości granicznej.

Pełne wdrożenie przez Polskę *aquis* Schengen, które nastąpiło 21.12.2007 r., spowodowało, że granica wschodnia państwa oraz granica z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej stały się nie tylko zewnętrznymi granicami Unii Europejskiej, ale także strefy Schengen, a granica z Litwą stała się granicą wewnętrzną. Wymienione czynniki są istotne również dla analizowanego zjawiska przestępczości granicznej cudzoziemców. Reorganizacja i wzmocnienie infrastruktury granicznej na wschodzie RP nie pozostała bez wpływu na fenomenologię przestępczości granicznej cudzoziemców. Dlatego też należałoby ustalić czy wraz ze wzmacnianiem infrastruktury techniczno-organizacyjnej został rozszerzony zakres uprawnień funkcjonariuszy zajmujących się ściganiem przestępczości cudzoziemców, w tym przestępczości granicznej.

Pierwszą inicjatywą podejmującą problematykę przestępczości cudzoziemców w Polsce, w tym również aspekty przestępczości granicznej, była konferencja, która odbyła się w dniach 14–16.9.1994 r. w Supraślu pt. „Przestępczość cudzoziemców”. Konferencja została zorganizowana przez przedstawicieli białostockich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Referaty wygłoszone podczas tej konferencji zostały opublikowane w pracy pod redakcją E. W. Pływaczewskiego pt. „Przestępczość cudzoziemców – nowe wyzwania dla teorii i praktyki”¹.

¹ E. W. Pływaczewski (red.), *Przestępczość cudzoziemców. Nowe wyzwania dla teorii i praktyki*, Szcztyno 1995, s. 206.

Szerokie badania problemu przestępczości cudzoziemców w Polsce przeprowadziła *I. Rzeplińska*, dokonując analizy 430 akt spraw karnych, w których osądzeni zostali cudzoziemcy. Autorka, na podstawie akt, a także w oparciu o dane statystyczne Policji, dokonała analiza struktury przestępczości cudzoziemców w Polsce².

Aspekty proceduralne odpowiedzialności cudzoziemców za przestępstwa popełnione w Polsce zostały szczegółowo omówione w monografii *J. Piskorskiego* pt. „Odpowiedzialność karna cudzoziemców w Polsce”³.

W pracy pt. „Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana” *K. Laskowska* przedstawiła zjawisko przestępczości, w aspekcie wskazanym w tytule, ukazując jej złożoność, kierunki rozwoju oraz związane z jej funkcjonowaniem zagrożenia⁴.

Żadne z wymienionych badań nad przestępczością cudzoziemców oraz przestępczością graniczną nie obejmowały kompleksowo przestępczości związanej z przekraczaniem granicy. Co prawda w literaturze dostępne są opracowania poświęcone problemowi przestępczości granicznej, ale nie obejmują kompleksowo okresu od roku 1990 do 2012. Sporadyczne, głównie pokonferencyjne publikacje Straży Granicznej przedstawiają statystyczny obraz przestępczości granicznej w sposób wyrywkowy, ograniczając się często wyłącznie do jednego roku lub jednego odcinka granicy.

Stwierdzono, że w polskiej literaturze naukowej brak jest aktualnego, kompleksowego, kryminologicznego ujęcia problemu przestępczości granicznej cudzoziemców, a w szczególności analizy tego zjawiska po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Istnieją całościowe ujęcia problemu przestępczości cudzoziemców w Polsce, ale nie obejmują one tak długiego okresu, tzn. od 1990 r. do 2012 r. Zmiany, które zaszły w ostatnim dziesięcioleciu pozostają niezbadane i nieopisane. W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, krajach Europy Zachodniej podejmowane są liczne badania dotyczące przestępczości cudzoziemców. Oczywiście skala przestępczości cudzoziemców w Polsce jest inna niż w krajach Europy Zachodniej. Spowodowane jest to różnicą w wielkości migracji w Polsce a np. we Francji, Niemczech czy Wielkiej Brytanii oraz różnicami w jej strukturze. Niemniej jednak mniejsza skala migracji w Polsce nie zmniejsza zagrożenia przestępczością cudzoziemców, w szczególności tych migrujących przez polską granicę wschodnią.

Nie bez znaczenia były opinie wypowiedzane w mediach, polityce czy na forum międzynarodowym na temat przestępczości na wschodniej granicy Polski, szczególnie w kontekście przystąpienia państwa do Unii Europejskiej oraz strefy Schengen. Chęć weryfikacji opinii i hipotez wypowiedzanych w mediach i przez społeczeństwo na temat przestępczości na wschodniej granicy stała się również powodem zainteresowania tą problematyką⁵.

² *I. Rzeplińska*, *Przestępczość cudzoziemców w Polsce*, Warszawa 2000, s. 108.

³ *J. Piskorski*, *Odpowiedzialność karna cudzoziemców w Polsce*, Warszawa 2003, s. 279.

⁴ *K. Laskowska*, *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006, s. 501.

⁵ *M. Henzler*, *Życie bez granicy*, *Polityka* 2008, Nr 4, s. 26; *P. Stasiak*, *Co sprzedać, co spalić*, *Polityka* 2005, Nr 23, s. 44–46; *P. Stasiak*, *J. Sufata*, *Mrówka z ciężarówką*, *Polityka* 2003, Nr 46, s. 40–43; *J. Dziadul*, *J. Wilczak*, *M. Urbanek*, *A. Zagrodzki*, *A. Kowalska*, *Z życia mrówek*, *Polityka* 2002, Nr 2, s. 24–26; *P. Pytlakowski*, *Szlak tytoniowy*, *Polityka* 2000, Nr 47, s. 22–25; *A. Grzeszczak*, *Grotem, gromem i zubrem*, *Polityka* 2000, Nr 20, s. 68–69; *M. Urbanek*, *Wielka wycieczka*, *Polityka* 1999, Nr 27, s. 74–45; *M. Henzler*, *Granica w żółte gwiazdki*, *Polityka* 2002, Nr 23 s. 28–31; *J. Wilczak*, *Ruda*

Wymienione czynniki, sprawiły, że autorka podjęła badania w zakresie kryminologicznej analizy zjawiska przestępczości granicznej cudzoziemców w latach 1990–2012, w szczególności migrujących przez wschodnią granicę Polski oraz granicę z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Pomimo że granica z Obwodem Kaliningradzki nie jest wschodnim odcinkiem granicy Polski, postanowiono poddać analizie również ten odcinek stanowiący aktualnie zewnętrzną granicę Unii Europejskiej. Zdaniem autorki, błędem byłoby pominięcie tego odcinka granicy w prowadzonej analizie kryminologicznej, ze względu na fakt, że z politycznego punktu widzenia Rosja jest wschodnim sąsiadem Polski, co wskazano w § 1 rozdziału I.

Celem przeprowadzonych badań było poznanie i zbadanie zjawiska migracji przez granicę Polski z państwami b. ZSRR (Rosji, Litwy, Białorusi i Ukrainy) poprzez ustalenie skali, przyczyn i skutków tego zjawiska. Uznano, że jednym ze skutków jest negatywne zjawisko przestępczości cudzoziemców na terenie Polski, głównie przestępczości związanej z przekraczaniem wschodniej granicy Polski, co uczyniono przedmiotem badań.

Badania zostały przeprowadzone w ramach projektu badawczego promotorskiego Narodowego Centrum Badań i Rozwoju Nr O N110 398339 pt. Kryminologiczne aspekty przestępczości cudzoziemców na wschodniej granicy Polski realizowanego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. *Emila W. Pływaczewskiego*. W ramach badań posługiwano się opisanymi poniżej metodami badawczymi.

Analiza literatury była pierwszą metodą wykorzystaną w niniejszej pracy. Przystępując do badań, należało ustalić stan wiedzy obowiązujący w zakresie przestępczości cudzoziemców w Polsce, w szczególności przestępczości granicznej⁶. Publikacje naukowe dotyczące tej materii, w szczególności te wymienione powyżej, stanowiły materiał wyjściowy do postawienia hipotez badawczych, jak również utwierdziły autorkę w przekonaniu o potrzebie przeanalizowania zagadnienia przestępczości granicznej. Analiza literatury w największym stopniu została wykorzystana przy konstrukcji rozdziału I.

Metoda statystyczna jest jedną z podstawowych metod badawczych w kryminologii. Statystyka kryminalna dostarcza kryminologii danych pozwalających ustalać dynamikę przestępstw ujawnionych, osób skazanych czy o stosowanych środkach karnych⁷. Pozwala również na ustalenie stopnia zależności między poszczególnymi czynnikami, zjawiskami

kieruje, dolar rządzi, *Polityka* 2008, Nr 5, s. 27–29; *R. Socha, J. Wilczak, J. Miszczak*, Twierdza Polska, *Polityka* 2007, Nr 38, s. 30–37; *A. Grzeszczak*, Ruski napęd, *Polityka* 2001, Nr 7, s. 65; *I.T. Miecik*, Trole idą, *Polityka* 2003, Nr 31, s. 22–27; *P. Pytlakowski, W. Sulimiński*, Matnia terespolska, *Polityka* 1999, Nr 18, s. 20–25; *M. Urbaneek*, Wojna o granicę, *Polityka* 1998, Nr 38, s. 22–23; *J. Solska*, Nieszczelne granice, *Polityka* 1993, Nr 19, s. I; *P. Kudzia, G. Pawelczyk*, Granica światów, *Wprost* 2000, Nr 32, *P. Cywiński*, Go West!, *Wprost* 1998, Nr 47; *A. Kulik*, Zielona granica, *Wprost* 1999, Nr 21; *P. Kudzia, G. Pawelczyk*, Ekonomia mrówek, *Wprost* 2002, Nr 1; *T. Zachurski*, Rio Grande Europy, *Wprost* 1999, Nr 4; *P. Rusak, T. Krzyżak*, Twierdza Polska, *Wprost* 2005, Nr 4, s. 36 i n.

⁶ Na temat celowości tej metody patrz szerzej: *W. Pytkowski*, Organizacja badań naukowych, Warszawa 1985, s. 95.

⁷ *W. Świda*, Kryminologia, Warszawa 1977, s. 25; *B. Hołyst*, Kryminologia na świecie, Warszawa 1979, s. 32, 65 i n.

przestępczości⁸. Dlatego też w prowadzonych badaniach posłużono się również tą metodą⁹, w celu uzyskania wielu istotnych informacji co do rozmiarów i dynamiki przestępczości cudzoziemców stwierdzonej oraz osądzonej.

Analiza danych statystycznych Policji pozwoliła na ukazanie struktury przestępczości cudzoziemców w Polsce w latach 1990–2012. Na potrzeby niniejszej pracy pozyskano dane statystyczne Straży Granicznej, a ich zestawienia dokonane przez autorkę tego opracowania, pozwoliły na przedstawienie rozmiarów oraz struktury stwierdzonej przestępczości granicznej cudzoziemców, w szczególności przestępczości na wschodniej granicy Polski. Niezwykle istotne są dane dotyczące przestępczości stwierdzonej w zakresie liczby podejrzanych, co pozwala na ukazanie struktury obywatelstwa sprawców¹⁰.

Ostatnia grupa danych statystycznych to dane Ministerstwa Sprawiedliwości, które wykorzystano celem dokonania analizy przestępczości stwierdzonej cudzoziemców w Polsce.

Warto podkreślić za *J. Sztumskim*, że analiza danych statystycznych wymaga uwzględnienia kilku ważnych zasad, które pozwolą na ocenę danych statystycznych. Można tu wymienić: zdefiniowanie jednostek tworzących zbiór, homogeniczność danych, weryfikację wiarygodności danych czy okres ich gromadzenia¹¹. Wspomniane zasady zostały uwzględnione w trakcie analizy danych statystycznych, co zostało przedstawione w rozdziale II.

Posługując się metodą analizy statystyk należy pamiętać, że pozwala ona jedynie na ukazanie rozmiarów przestępczości ujawnionej oraz osądzonej. Nieznana pozostaje skala przestępczości rzeczywistej ze względu na zjawisko „ciemnej liczby”. Stąd też posługując się metodą analizy literatury przedstawiono czynniki wpływające na skalę zjawiska „ciemnej liczby” przestępczości cudzoziemców w Polsce.

Wykorzystując metodę analizy statystycznej posłużono się techniką obserwacji pośredniej¹², której przedmiotem były wskazane powyżej dane statystyczne, akta spraw sądowych, akty prawne oraz inne istotne dokumenty.

Akta spraw karnych uznano za szczególnie cenny, ze względów poznawczych, materiał badawczy, głównie ze względu na jego „surowy”, nieprzetworzony charakter. Sprawia to, że ich treści mogą być szeroko eksplorowane dla badań kryminologicznych. Najbardziej przydatne do badań akta, w których zapadły orzeczenia skazujące lub w których umorzono postępowania karne na podstawie przepisów Kodeksu postępowania karnego. Akta są

⁸ *J. Bafia*, Problemy kryminologii (dialektyka sytuacji kryminogennej), Warszawa 1978, s. 33.

⁹ Statystyka kryminalna to sprawozdawczość statystyczna prowadzona przez organy ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości. Por. *B. Hołyst*, Kryminologia, Warszawa 1999, s. 162.

¹⁰ Przestępczość „wykrytą” definiuje się jako zbiór czynów, których sprawcy zostali ujawnieni i wstępnie uznani za ich sprawców przez organy ścigania. *J. Blachut*, Czy „ciemna liczba przestępstw” istnieje?, *Archiwum Kryminologii* 2007–2008, t. XXIX–XXX, s. 77.

¹¹ *J. Sztumski*, Wstęp do nauk i technik badań społecznych, Katowice 2005, s. 184–185.

¹² Por. *M. Borucka-Arctowa*, Badania socjologiczno-prawne a dogmatyka prawa, [w:] *Zagadnienia metodologicznej prawnoznawstwa. Materiały z sesji naukowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982, s. 62 i n.; *B. Hołyst*, Kryminologia, Warszawa 1999, s. 199 i n.; *R.A. Podgórski*, Metodologia badań socjologicznych. Kompendium wiedzy metodologicznej dla studentów, Bydgoszcz–Olsztyn 2007, s. 192–193.

bogatym źródłem informacji o przestępstwie, przestępcy i co najważniejsze – zawierają dane wiarygodne, zweryfikowane przez organ orzekający¹³.

Słusznie stwierdził *L. Tyszkiewicz*, że badania aktowe chociaż są niezbędnym składnikiem badań kryminologicznych, nie są wystarczającym źródłem informacji i wymagają uzupełnienia innymi metodami badawczymi¹⁴. Dlatego w przedmiotowej pracy założono, że badania aktowe będą stanowiły uzupełnienie innych metod badawczych, a w szczególności rzeczywiste zobrazowanie kilku problemów. Ze względu na brak możliwości objęcia badaniami wszystkich akt spraw karnych cudzoziemców, którzy popełnili przestępstwa w związku z przekroczeniem wschodniej granicy Polski, jak również trudności z oszacowaniem rzeczywistej liczby akt, która pozwoliłaby na dobranie reprezentatywnej próby¹⁵, analizę akt spraw karnych ograniczono do zobrazowania pięciu problemów:

- sposobów działania sprawców przestępstwa nielegalnego przekroczenia granicy, w szczególności po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej oraz po włączeniu terytorium Polski do strefy Schengen;
- weryfikacji pojawiających się twierdzeń, że dekryminalizacja nielegalnego przekroczenia granicy (art. 264 § 1 KK) spowodowała, że czyny sprawców wcześniej kwalifikowane przez Straż Graniczną na podstawie art. 264 § 1 KK, zaczęto kwalifikować na podstawie art. 264 § 2 KK¹⁶;
- sposobów działania sprawców przestępstwa polegającego na posługiwaniu się podrobionym lub przerobionym dokumentem w zakresie rodzaju dokumentów, którymi posługują się sprawcy;
- sposobów działania sprawców przestępstwa przekupstwa w zakresie ujawnienia wysokości udzielanej korzyści majątkowej oraz obowiązków, które mieliby naruszyć funkcjonariusze;
- sposobów działania sprawców przestępstw przemytniczych poprzez ukazanie jakie to wary i w jaki sposób są przemycane do Polski.

Zgodnie z poglądami *W. Świdy* można osiągnąć wiedzę wystarczająco dokładną o badanym zjawisku, badając tylko jego część, i to stosunkowo nieznaczną. Wyniki takich badań mogą być nawet bardziej ścisłe i dokładne, bardziej reprezentatywne, niż w przypadku badań całej populacji.

W badaniach akt spraw karnych posłużono się narzędziem badawczym w postaci kwestionariusza akt¹⁷. Kwestionariusz zawierał pytania dotyczące osoby sprawcy, czynu, postępowania karnego oraz karalności zachowania sprawcy. Ze względu na złożoność informacji dotyczących sprawcy oraz czynu, które autorka chciała uzyskać na podstawie analizy akt, obserwacją pośrednią objęto kilka dokumentów. Pierwszym dokumentem była najczęściej notatka służbowa funkcjonariusza zawierająca dokładny opis czasu i okoliczności popełnienia przestępstwa. Informacje z notatki często uzupełniane były informacjami

¹³ *W. Świda, op. cit.*, s. 62.

¹⁴ *L. Tyszkiewicz*, *Kryminologia. Zarys sytemu*, Katowice 1986, s. 67.

¹⁵ Szerzej nt. reprezentatywności badań: *W. Świda, op. cit.*, s. 98 i n.; *J. Sztumski, op. cit.*, s. 139 i n.

¹⁶ Taki pogląd wyraził m.in. *W. Klaus*, *Integracja – marginalizacja – kryminalizacja*, czyli o przestępczości cudzoziemców w Polsce, *Archiwum Kryminologii* 2011, t. XXXII, s. 83 i n.

¹⁷ Na słuszność posługiwania się tym narzędziem badawczym wskazuje *L. Tyszkiewicz, op. cit.*, s. 68.

zawartymi w protokole przesłuchania świadka (funkcjonariusza). Najwięcej danych osobopoznawczych sprawcy zawierał akt oskarżenia oraz postanowienie o przedstawieniu zarzutów oraz protokół przesłuchania podejrzanego. Jeżeli podejrzany zdecydował się na składanie wyjaśnień, analiza protokołu przesłuchania stanowiła cenne źródło informacji dotyczących motywacji popełnienia przestępstwa oraz celu przybycia do Polski. Taka informacja uzupełniana była w niewielkim zakresie wyjaśnieniami składanymi podczas rozprawy głównej (pod warunkiem udziału oskarżonego w rozprawie). Analizie poddano również dokumenty, na podstawie których ustanawiano środki zapobiegawcze oraz tłumacza. Obserwacja pośrednia protokołu przesłuchania podejrzanego oraz aktu oskarżenia pozwoliła na ustalenie kwalifikacji prawnej zarzucanego czynu, co następnie weryfikowano analizując wyrok skazujący lub postanowienie o umorzeniu postępowania karnego na podstawie art. 66 KK. Wyrok sądowy stanowił w szczególności źródło informacji o orzeczonej karze oraz środkach karnych.

Problem badawczy stanowiła analiza zjawiska przestępczości granicznej cudzoziemców w latach 1990–2012, w szczególności migrujących przez wschodnią granicę Polski oraz granicę z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej.

Główna hipoteza badawcza: przestępczość graniczna cudzoziemców w Polsce nierozzerwalnie związana jest z ruchami migracyjnymi i rozwija się na dużą skalę na granicy wschodniej Polski oraz na granicy z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Wpływ na strukturę i dynamikę przestępczości granicznej ma sytuacja polityczno-gospodarcza Polski, a w szczególności zmiany statusu granic Polski.

Problem badawczy jest złożony, podobnie jak postawiona hipoteza. Powoduje to potrzebę wyodrębnienia problemów szczegółowych i podporządkowania każdemu z nich odpowiadającej hipotezy. Wyodrębniono problemy szczegółowe, które przedstawiono w następujący sposób:

- 1) struktura przestępczości granicznej w Polsce;
- 2) odcinek granicy Polski, na którym skala przestępczości granicznej jest największa;
- 3) struktura sprawców przestępstw granicznych pod względem obywatelstwa oraz struktura przestępstw przez nich popełnianych;
- 4) zmiana statusu granicy wschodniej Polski i jej wpływ na strukturę i dynamikę przestępczości granicznej cudzoziemców;
- 5) system środków służących przeciwdziałaniu i zwalczaniu przestępczości granicznej.

Hipotezy szczegółowe sformułowano następująco:

- 1) Przestępczość graniczna w Polsce to głównie przestępczość cudzoziemców. Migracje cudzoziemców, które nie omijają terytorium Polski, związane są również z negatywnym zjawiskiem jakim jest przestępczość graniczna.
- 2) Skala przestępczości na granicy wschodniej Polski jest największa. Cudzoziemcy, głównie z zachodniej granicy, zainteresowani są nielegalnymi formami przekroczenia wschodniej granicy Polski, celem przedostania się do Europy Zachodniej. Różnice w rozwoju gospodarczym i społecznym Polski i państw b. ZSRR przyczyniają się do opłacalności, a przez to rozwoju, przemytu na granicy wschodniej.
- 3) Przestępczość związana z przekraczaniem granicy jest domeną obywateli państw bezpośrednio graniczących z Polską; przestępczość graniczna na granicy wschodniej to głównie przestępczość wschodnich sąsiadów Polski i obywateli innych państw b. ZSRR.

- 4) Zmiany statusu wschodnich odcinków granic Polski, mają wpływ na dynamikę i strukturę przestępczości granicznej. Otwarcie polskich granic w 1989 r. spowodowało nasilenie ruchów migracyjnych cudzoziemców na i przez terytorium Polski, a w związku z tym również wzrost przestępczości. Zmiany statusu polskich granic związane z przystąpieniem do Unii Europejskiej oraz do strefy Schengen miały wpływ na dynamikę przestępczości granicznej, szczególnie na granicy wschodniej.
- 5) Funkcjonujący system przeciwdziałania i zwalczania przestępczości granicznej jest systemem efektywnym i opiera się głównie na działalności Straży Granicznej.

Ze względu na problem badawczy, zgodnie w podziałem prezentowanym przez *L. Tyszkiewicz*, badania podzielono na fenomenologiczne, etiologiczne oraz badania skutków (efektywności)¹⁸. Badania fenomenologiczne ograniczają się do opisu zjawiska, w tym przypadku do przedstawienia rozmiarów, cech i form przestępczości cudzoziemców związanej z przekraczaniem granicy ze szczególnym uwzględnieniem granicy wschodniej Polski. Analizie poddano strukturę i dynamikę przestępczości granicznej cudzoziemców w okresie 1990–2012 przedstawionej na podstawie danych statystycznych. Miało to na celu ustalenie jej poziomu oraz ocenę jej zmienności w czasie i ewolucję. Pozwoliło to na oszacowanie realnego zagrożenia przestępczością graniczną w Polsce.

Posłużenie się badaniami etiologicznymi zmierzało do określenia czynników warunkujących i sprzyjających rozwojowi przestępczości granicznej cudzoziemców. Analizie poddano głównie czynniki polityczno-gospodarcze, które zgodnie z założeniem mogły mieć wpływ na etiologię przestępczości granicznej cudzoziemców. Zweryfikowano również elementy polityki karnej ze szczególnym uwzględnieniem zabiegów kryminalizacyjnych i dekryminalizacyjnych.

Badania skutków, które są typowe dla analizy efektów różnych środków walki z przestępczością obejmowały analizę systemu przeciwdziałania i zwalczania przestępczości granicznej w Polsce. Starano się również dokonać oceny efektywności tych działań. Uznano, że punktem wyjścia powinna być analiza roli Straży Granicznej, jako formacji, która jest powołana *stricte* do ochrony granicy państwowej Polski. Badania dotyczyły nie tylko uprawnień Straży Granicznej w zakresie ochrony granicy państwowej rozumianej na potrzeby pracy jako rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw, ale również obszaru współpracy krajowej i międzynarodowej w zakresie zwalczania i wykrywania przestępczości.

Dokonując analizy zjawiska przestępczości granicznej cudzoziemców migrujących przez wschodnią granicę Polski oraz granicę z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej w latach 1990–2012 w trzech wymienionych zakresach posługiwano się różnymi kryteriami oceny zjawiska.

W badaniach fenomenologii zjawiska przestępczości granicznej posłużono się kryteriami takimi jak: obywatelstwo i liczba sprawców, popełnione przestępstwa, liczba wszczętych postępowań karnych, odcinek granicy¹⁹, na którym dopuszczono się przestępstwa. Przedstawione kryteria pozwoliły na ukazanie specyfiki przestępczości cudzoziemców na poszczególnych odcinkach granicy oraz specjalizacji przestępczej obywateli poszczególnych

¹⁸ *L. Tyszkiewicz, op. cit.*, s. 59–60.

¹⁹ Jako odcinek granicy rozumiany jest odcinek granicy z poszczególnymi państwami sąsiadującymi z Polską.

nych państw. Pozwoliło to również zweryfikować skalę zagrożenia zjawiskiem w przyjętej przestrzeni czasowej.

Do badań etiologii przestępczości granicznej cudzoziemców posłużono się kryterium ważnych wydarzeń politycznych, społecznych i gospodarczych, które miały miejsce w Polsce, ale także w państwach sąsiadujących z Polską od wschodu. Pozwoliło to na wykazanie, że przestępczość graniczna jest nieodzownie związana z migracją, jak również, że wszelkie wydarzenia mające wpływ na skalę migracji mają wpływ na zjawisko przestępczości granicznej.

Badania efektywności ścigania i zwalczania przestępczości na granicach oparto o kryteria: zakresu obowiązków i uprawnień Straży Granicznej w tym aspekcie oraz współpracy z innymi podmiotami w tym zakresie na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Pozwoliło to na dokonanie oceny skuteczności systemu środków służących przeciwdziałaniu i zwalczaniu przestępczości granicznej cudzoziemców na wschodniej granicy Polski.

Okres jaki objęto badaniami to lata 1990–2012, czyli ponad dwadzieścia ostatnich lat. Początek tego okresu, czyli rok 1990, to w szczególności otwarcie granic Polski, co nie tylko umożliwiło korzystanie przez obywateli polskich z ruchu bezwizowego, ale również ułatwiło cudzoziemcom wjazd na terytorium naszego kraju. Nie bez znaczenia był także rok 1991, kiedy deklaracje niepodległości ogłosiły Litwa, Białoruś i Ukraina. Kolejnym znaczącym wydarzeniem w tej przestrzeni czasowej była akcesja Polski do Unii Europejskiej 1.5.2004 r. Wydarzenie to miało ogromny wpływ na rozmiar migracji do Polski i w związku z tym również na dynamikę i strukturę przestępczości granicznej. Ostatni ważny moment to pełne wdrożenie 21.12.2007 r. przez Polskę postanowień Konwencji z Schengen w odniesieniu do ruchu granicznego. Wydarzenie spowodowało, że granica wschodnia oraz granica z Obwodem Kaliningradzkim stały się zewnętrzną granicą strefy Schengen. Z tego względu badaniami postanowiono objąć również okres po 21.12.2007 r. do końca 2012 r. celem weryfikacji postawionych hipotez.

Na potrzeby realizacji postawionych celów i zadań rozprawy ukształtowano jej następującą strukturę, złożoną z czterech rozdziałów.

W rozdziale I zdefiniowano podstawowe pojęcia związane z problematyką przestępczości granicznej. Rozpoczynając od pojęcia granicy, które przedstawiono w różnych ujęciach. Wychodząc z założenia, że przestępczość graniczna jest skutkiem przemieszczania się cudzoziemców, w § 2 dokonano analizy pojęcia migracji. Paragraf 3 poświęcono pojęciu cudzoziemca oraz ściśle z nim związanej problematyce obywatelstwa. W § 4 przedstawiono koncepcję pojęcia przestępczości granicznej. Ostatni paragraf rozdziału pierwszego został poświęcony negatywnym skutkom jakie niesie ze sobą przemieszczanie się ludności, ze szczególnym uwzględnieniem przestępczości. Wyróżniono m.in. skutki ekonomiczne, poszerzenie szarej strefy, zagrożenie patologiami oraz przestępczością i zjawiskami kryminogennymi.

Rozdział II przedstawia statystyczne ujęcie zjawiska w odniesieniu do trzech zbiorów danych statystycznych: Policji, Straży Granicznej oraz Ministerstwa Sprawiedliwości. Pozwoliło to na ukazanie skali przestępczości cudzoziemców ujawnionej, stwierdzonej oraz osądzonej. Zwrócono również uwagę na problem „ciemnej liczby” przestępczości cudzoziemców, poddając analizie czynniki, które ją kształtują.

Rozdział III przedstawia wyniki przeprowadzonych badań aktowych spraw karnych dotyczących przestępstw popełnianych przez cudzoziemców w związku z przekraczaniem wschodniej granicy Polski. Badania objęły 200 akt spraw karnych, w których osądzonych zostało 206 cudzoziemców.

Ostatni, IV rozdział rozprawy zgodnie z kryminologicznym ujęciem badań, obejmuje problematykę profilaktyki przestępczości cudzoziemców. Punktem wyjścia analizy sposobów zwalczania przestępczości na granicach stanowi przedstawione w § 1 szerokie omówienie zakresu uprawnień Straży Granicznej jako służby powołanej do ochrony granicy państwowej. Ponadto dokonano analizy rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępczości granicznej. Znaczącym elementem w zwalczaniu przestępczości granicznej jest przedstawione w § 2 współdziałanie pomiędzy instytucjami odpowiedzialnymi za zwalczanie przestępczości, tj. pomiędzy Strażą Graniczną a Służbą Celną, Policją oraz Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Następnie w § 3 omówiono wszystkie inne inicjatywy, które nie mieszczą się w powyższych paragrafach, tj.: przeciwdziałanie korupcji wśród funkcjonariuszy Straży Granicznej, uświadamianie społeczeństwa o naganności zachowań przestępczych, akcje mające na celu przeciwdziałanie handlowi ludźmi, współpraca z ludnością lokalną oraz ze środowiskiem naukowym. Ostatni § 4 rozdziału czwartego został poświęcony aspektom współpracy międzynarodowej w zakresie zwalczania przestępczości granicznej ze szczególnym uwzględnieniem zasad współpracy ze wschodnimi sąsiadami Polski.

Przyjęty układ pracy pozwolił na kompleksową analizę zjawiska przestępczości granicznej cudzoziemców w latach 1990–2012 w ujęciu kryminologicznym.

Niniejsza praca nie powstałaby bez materiału empirycznego w postaci sądowych akt spraw karnych oraz danych statystycznych udostępnionych przez właściwe instytucje. W tym miejscu autorka pragnie podziękować władzom Sądu Okręgowego w Białymstoku, Sądów Rejonowych w Bartoszycach, Białymstoku oraz Sokółce za możliwość zapoznania się z treścią akt oraz władzom Komendy Głównej Policji, Komendy Głównej Straży Granicznej, Warmińsko-Mazurskiego, Podlaskiego, Nadbużańskiego oraz Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej za udostępnienie danych statystycznych i innych materiałów.

Niniejsza praca stanowi uaktualnioną wersję rozprawy doktorskiej, dlatego też autorka pragnie w tym miejscu złożyć wyrazy ogromnej wdzięczności promotorowi Panu Prof. zw. dr. hab. *Emilowi W. Pływaczewskiemu* za zaufanie, okazaną pomoc, życzliwość i naukową inspirację. Autorka składa również podziękowanie recenzentkom w przewodzie doktorskim: Pani dr hab. *Irenie Rzeplińskiej*, prof. INP PAN oraz Pani dr hab. *Katarzynie Laskowskiej*, prof. UwB, za niezwykle cenne uwagi, które pomogły nadać ostateczny kształt przedstawionym rozważaniom.